

В. Г. Зусман, З. И. Карнозе. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 224 с. 5. Новые направления политической науки. – М.: РАПН, РоссПЭН, 2007. – 344 с. 6. Пименова М. В., Кондратьева О. Н. Концептуальные исследования. Введение / М. В. Пименова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с. 7. Пригожин И.

Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии, 1991. – № 6. – С. 46–57. 8. Современная литературная теория. Антология. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 344 с. 9. Language, Counter-Memory, Practice. Selected Essays and Interviews. – New York: Cornell University Press, 1997.

Вікторія Хвіст

Євроінтеграційний аспект реформування системи вищої освіти України

Розкрито основні аспекти дослідження проблеми входження України в загальноєвропейський освітній простір.

The basic aspects of research on Ukraine's entry into the European educational space are investigated.

Кинине, посіяне зерно ще не завтра дасть жниво, треба ждати...

Уляна Кравченко «Із афоризмів», 1884.

Нині в житті українського суспільства існує безліч загострених кризових явищ. Сфера освіти, на жаль, також позбавлена проблем. І хоча вважається, що сучасна українська освіта є прямою спадкоємницею і продовжувачем радянської школи, та все-таки останніми десятиліттями набула власного забарвлення. Ще в перші роки становлення нашої держави було визначено, що «існуюча в Україні система освіти перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають перед нею в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу» [3, с. 5]. Саме це спричинило процес реформування галузей освіти і науки.

Простежити покроково хронологію даних перетворень на основі ключових концептуальних та правових документів і є метою статті.

Головним теоретиком і реалізатором реформ виступило Міністерство освіти і науки України. В 1993 році за президентства Л. Кравчука та міністра освіти України П. Таланчука було затверджено Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), яка визначила шляхи реформування освітньої галузі. Крім пріоритетів розвитку національної системи освіти, в ній було закладено і стратегічні завдання реформування освіти в Українській державі: «виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування...» [3, с. 6]. В розділі «Принципи реалізації Програми» задекларовано важливі пункти, які уможливили входження української освітньої системи до загальноєвропейської. Перед всією вертикаллю освітанських структур виконавчої влади на найближче десятиліття були поставлені завдання щодо демократизації освіти, що передбачає децентралізацію та регіоналізацію управління системою освіти; утворення системи партнерства учнів, студентів і педагогів; відкритість системи освіти, що пов'язана з її орієнтованістю на цілісний неподільний світ; інтеграцію у світові освітні структури; безперервність освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, досягнення цілісності і наступності у навчанні та вихованні; перетворення набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини [3, с. 8–10].

Протягом 1995–2000 рр. Міністерство освіти і науки України на основі низки міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило низку масштабних заходів по створенню нової національно-правової нормативної бази вищої освіти. Зокрема, було прийнято Закон України «Про освіту», видано Укази Президента України «Основні напрями реформування вищої освіти», «Про заходи реформування системи підго-

товки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів освіти» та ін.

Одночасно, долаючи внутрішньодержавні проблеми, молодій Українській державі довелося розробляти і впроваджувати в життя власну зовнішньополітичну позицію. Щоб не опинитися на узбіччі загальноцивілізаційного процесу, необхідно було чітко визначити національні інтереси України як суверенної держави і виробити таку геополітичну стратегію, яка б дійсно сприяла реалізації загальнолюдських інтересів і відповідала б нормам сучасної світової демократії. В розробленій Концепції національної безпеки України серед пріоритетних державних інтересів є зміцнення генофонду українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу [8, с. 84–93].

З часом, реалізація євроінтеграційних напрямків зовнішньополітичної доктрини зробила можливим входження освіти і науки України в європейське інформаційне та освітнє поле. І хоча момент набуття Україною статусу члена ЄС ще є хронологічно досить віддаленим, співпраця між ними в різних напрямках політичного, економічного, культурного життя вже давно є реальністю. Так, зокрема, Україна і ЄС співпрацюють (згідно до «Угоди про партнерство та співробітництво», 1998 р. та в контексті спільної стратегії 1999 р.) в напрямку підвищення освіти та професійної кваліфікації в Україні. Одними з найголовніших аспектів цієї роботи стали: удосконалення системи вищої освіти та системи підготовки в Україні згідно з сучасними умовами, включаючи систему сертифікації вищих навчальних закладів і дипломів про вищу освіту; мобільність для вчителів, випускників, адміністраторів, молодих учених і дослідників та молоді; сприяння навчанню в галузі європейських досліджень у відповідних закладах та ін. [9, с. 369–403].

Знаковою подією у цьому контексті стало прийняття II Всеукраїнським з'їздом учителів (2001 р.) проекту Національної доктрини розвитку освіти в Україні, яка містить стратегічний план щодо запровадження змін на всіх рівнях освіти – від початкової до вищої. В розділі «Освіта України і світ» ще раз було підтверджено, що пріоритетним напрямом співпраці в галузі освіти для України був і залишається європейський континент [10, с. 17].

В 2002 році було затверджено Національну доктрину розвитку освіти, де в розділі «Інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір» визначено базові засади: пріоритет національних інтересів; збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації; миротворча спрямованість міжнародного співробітництва; системний і взаємовигідний характер співробітництва; толерантність в оцінюванні здо-

бутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти [13].

Треба зауважити, що законодавче забезпечення розвитку всіх ланок освітньої сфери є досить потужним. Було напрацьовано вагомий нормативно-правову базу, розроблено і реалізовано десятки державних програм. Звичайно ж, тепер можна говорити про певні здобутки, але, разом з тим, й досі залишається величезний пласт невирішених проблем. Одночасно, все вище сказане слугує прикладом того, що в перше десятиліття в нашій державі проводилася кропітка робота в напрямку набуття вітчизняною освітою загальноосвітніх якісних показників та наближення її до того рівня, який зробить можливим входження до загальноєвропейської системи вищої освіти.

Підтверджуючи дану думку, варто зауважити на тому, що мову про створення загальноєвропейської системи освіти почали вести ще в далеких 1950-х роках, коли в 1957 році було підписано Римську угоду. Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференції міністрів освіти 1971 та 1976 років, у Маастріхтському договорі 1992 року [1, с. 4], а от до безпосередньої реалізації цих задумів вдалося вже наприкінці 1990-х років.

У 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено й ухвалено Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (у їх числі й Україна). 1998 р. міністри освіти Франції, Італії, Великої Британії та Німеччини підписали Сорбонську декларацію «Про гармонізацію європейської системи вищої освіти», завдання якої – створення відкритого європейського простору вищої освіти, який має стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку освітніх послуг. Основна ідея цих документів – двоступенева структура вищої освіти, використання системи накопичення та трансферу кредитів (ECTS), міжнародне визнання бакалавра фахівцем з вищою освітою, що надає особі кваліфікацію і право продовжувати навчання за програмами магістра.

19 червня 1999 р. міністри освіти 29 європейських країн підписали Болонську декларацію, яка започаткувала так званий «Болонський процес», який на сьогоднішній день охопив майже всю Європу. Стратегічною метою Болонського процесу є створення Європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного і привабливого як для самих європейців, так і для студентів з усіх куточків світу [2].

У 2001 р. в Празі відбувся саміт міністрів освіти країн Європи, під час якого до 29 країн, що підписали Болонську декларацію, приєдналися ще 4 країни та були підтвержені і доповнені основні цілі, визначені Болонською декларацією. На конференції в Берліні у 2003 р. до Болонського процесу приєдналися 8 країн. В прийнятих комюніке на зустрічах європейських міністрів, які відповідають за вищу освіту 18–19 травня 2001 року в Празі та 19–20 вересня 2003 року в Берліні було досягнуто згоди в питанні розробки загальних завдань для створення узгодженого єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Екс-міністр освіти і науки В. Кремень стверджував, що альтернативи вступу нашої країни до Болонського процесу немає. Серед важливих переваг він відзначив «створення механізму, що дозволить визнавати в усій Європі документи про закінчення вищого навчального закладу, а єдиний додаток до диплома вміщатиме конкретну характеристику результатів навчання і набутих вмінь та навичок. Болонський процес окрім цієї кардинальної зміни матиме ще ряд реформ позитивного

характеру: студенти зможуть продовжувати навчання в будь-яких університетах, а професорсько-викладацький склад бути більш мобільними. Україна – органічно увійде в європейський освітній простір» [6]. Продовжуючи свою думку він також наголосив, що має бути збережено «все краще, що маємо в нашій освіті. Збережемо національну специфіку нашої системи освіти, тієї її частини, що зарекомендувала себе позитивно» [10, с. 21].

Було проведено низку заходів направлених на часткове впровадження в системі вищої освіти нашої держави певних нововведень, які передбачаються в процесі подальшого її реформування в контексті Болонських перетворень. Так, тільки в 2004 р., з метою реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України, Міністерство Освіти і Науки України прийняло до виконання Накази № 48 від 23.01.2004 р. «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу», № 49 від 23.01.2004 р. «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки», № 414 від 21.05.2004 р. «Про запровадження у вищих навчальних Зкладах навчальної дисципліни «Вища освіта і Болонський процес» та № 415 від 21.05.2004 р. «Про внесення доповнень до Переліку вищих навчальних закладів – учасників педагогічного експерименту». Це ж саме питання не залишив без уваги і Президент України. З метою дальшого розвитку національної вищої школи, адаптації її до ринкових умов та інтеграції в європейський освітній простір, 17 лютого ним було видано Указ № 199/2004 р. «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України». 8 вересня 2004 р. Постановою № 1183 Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005–2007 роки» народ України отримав і нову короткострокову урядову програму, першочерговим завданням якої є реалізація «сучасної політики і стратегії держави, спрямованих на подальшу розбудову національної системи вищої освіти, адаптацію її до соціально орієнтованої економіки, інтеграцію у європейське світове співтовариство» [4].

До активного обговорення щодо майбутньої реалізації кардинальних реформувальних в системі освіти долучився й широкий науковий загал. Фактично в усіх регіонах України на базі ВНЗ проводились зустрічі, наукові конференції та семінари. Наприклад, 12 жовтня 2003 р. у Національному Таврійському університеті ім. Вернадського у м. Сімферополь була проведена двостороння німецько-українська конференція вищих навчальних закладів, яка була присвячена переважно питанням міжвузівського співробітництва, з огляду на створення європейського освітнього простору (Болонський процес). На науково-практичному семінарі, що проводився МОН 21–22 листопада 2003 р. на базі Національного технічного університету «Львівська політехніка», було напрацьовано заходи із впровадження кредитно-модульної системи оцінювання знань студентів, що буде сумісною із системою (ECTS), прийнятою в Європі. 12–16 травня 2004 р. в м. Києві в НТУУ «КПІ» відбувся Міжнародний семінар «Вища освіта в Україні та Болонський процес», метою якого було дати оцінку здобуткам вищої освіти в Україні з точки зору її подальшого вступу до Болонського процесу. 27–28 травня 2004 р. на базі Львівського національного університету імені Івана Франка в рамках проекту «Українські освітні реалії» в контексті Болонського процесу відбувся Міжнародний науковий семінар «Моделі

гармонізації національних і міжнародних стандартів освіти у контексті Болонського процесу». Основним завданням, що постало перед учасниками було вироблення рекомендацій для центральних органів керування освітою для інтегрування національної системи вищої освіти у Європейський освітній простір. 27–28 січня 2004 р. в м. Києві на базі Навчально-наукового інституту ветеринарної медицини, якості і безпеки продукції АПК Національного аграрного університету відбулася конференція «Концепція підготовки та підвищення кваліфікації лікарів ветеринарної медицини в Україні в контексті Болонського процесу», яка стала логічним продовженням великих і авторитетних форумів, що у вересні та листопаді 2003 року провели Віце-президент Всесвітнього консорціуму установ вищої аграрної освіти і досліджень, академік НАН і УААН, ректор НАУ Д. Мельничук та генеральний секретар Регіональної комісії МЕНБ по країнах Європи, голова Департаменту ветеринарної медицини України П. Вербицький. 8 квітня 2004 р., в актовій залі інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, під загальною назвою «Болонський процес та його вплив на розвиток в Україні», відбулася зустріч експерта Ради Європи з питань вищої освіти, професора Г. Крючкова зі студентами вузів Києва та представниками ЗМІ.

Звичайно ж, перелічені заходи далеко не всі з тих, які проводились. Як зрозуміло зі змісту Доповідної записки про стан проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, тільки за 2003–2004 роки відбулося 11 нарад-семінарів з питань розвитку вищої освіти України у контексті Болонського процесу та 18 наукових, науково-практичних конференцій, методичних семінарів із актуальних питань Болонського процесу. Окрім цього, істотно збільшився реєстр і опублікованих навчально-методичних посібників з роз'ясненням документів, принципів і вимог Болонського процесу; підготовлено низку методичних рекомендацій та публікацій у засобах масової інформації.

У травні 2005 р., під час конференції в м. Берген до Болонського процесу було залучено ще п'ять держав: Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна. Всі 46 країн-учасниць перейшли на вироблені базові засади створеної системи, що зводяться в основному до шести ключових позицій: уведення двоциклового навчання; запровадження кредитної системи; контроль якості освіти; розширення мобільності; забезпечення працевлаштування випускників; забезпечення привабливості європейської системи освіти [7].

Європейська Комісія впродовж 1990–2010-х рр. впроваджує цілий ряд міжнародних програм співпраці у сфері вищої освіти. На сьогоднішній день Україна бере участь у наступних програмах Європейської Комісії:

- Програма Темпус, яка розроблена для підтримки соціальних та економічних перетворень в країнах-партнерах;
- Програма Еразмус Мундус – це програма співпраці та мобільності у сфері вищої освіти, спрямована на розвиток Європейського Союзу як всесвітнього центру досконалості освітнього процесу, розвиток партнерства між вищими навчальними закладами Європи і третіх країн та зміцнення міжнародних зв'язків у сфері вищої освіти через підтримку високоякісних європейських магістерських і докторських програм;
- Програма Жана Моне – це освітня програма, мета якої полягає у підвищенні рівня знань і поінформованості

суспільства в ЄС і за його межами в питаннях європейської інтеграції через стимулювання викладання, дослідницької діяльності та дискусій на теми, що стосуються Європейського Союзу [5].

В 2010 р. в Україні прийнято «Програму економічних реформ на 2010–2014 роки», в якій в розділі «Реформа системи освіти» визначено її основну мету: підвищення конкурентоспроможності української освіти та інтеграція системи української освіти в єдиний європейський освітній простір. Для досягнення цієї мети на період реформи поставлено такі завдання: створити єдиний освітній простір, удосконалити систему управління освітою; підвищити якість освіти; забезпечити доступність до якісної освіти, спадкоємність рівнів освіти (дошкільної, початкової, середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної, освіти протягом життя); підвищити ефективність фінансування освіти [12].

Підсумовуючи та узагальнюючи можна констатувати, що реформування вищої освіти задовольняє інтереси особи та потреби кожної людини і держави в цілому; сприяє підвищенню освітнього і культурного рівня суспільства; уможливує піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинених країнах світу та її інтеграцію у міжнародне науково-освітнє співтовариство. Структура вищої освіти України розбудована у відповідності до структури освіти розвинених країн світу, яка визначена ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями.

Отже, досить очевидним є той факт, що розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т. ч. європейських. Першочерговим і вкрай необхідним, зокрема, кроком має стати потужна законотворча діяльність. Зрозуміло, запровадження майбутніх практичних успіхів є приведення нині законодавчої і нормативно-правової бази вищої освіти України до світових вимог, структурування системи вищої освіти та її складових, упорядкування переліку спеціальностей, перегляд змісту вищої освіти в цілому, забезпечення інформатизації навчального процесу та широкий доступ до міжнародних інформаційних систем.

1. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін) / Упорядники: Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 52 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
4. Доповідна записка про стан проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.
5. «Європейський Союз – Україна: співробітництво у сфері вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/delegations/ukraine>.
6. Жуковська С. Шляхи модернізації вищої освіти України. Інтерв'ю з міністром освіти і науки України Василем Кременем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agronmc.com.ua/3_zhurn.htm.
7. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>.
8. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Урядовий кур'єр. – 1997, 6 лютого.
9. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
10. Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 176 с.
11. Освіта України. Інформаційно-аналітичний огляд / Під заг. ред. В. Г. Кременя. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2001. – 224 с.
12. «Програма економічних реформ на 2010–2014 роки» за напрямом «Реформа системи освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/reforma-osviti>.
13. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 року (№ 347/2002)